

על פי התהום

לסוציולוגיה של יהדות פולין

יעקב לשצינסקי

בכמה וכמה גלגולים כלכליים, שבמו עיניהם ראו בהירצח ילדים והורים, אחים ואחיות, שחיייהם תלויים היו להם מנגד עשר פעמים ביום — שארית־פליטה קטנה זו של יהדות־פולין אין בכוחה להציל מן האבדון את אוצר המרץ הלא־אומי היוצר.

הגיעה, לדאבון־לב, השעה לבחון את הגורמים ההיסטוריים שיצרו וקיימו את אוצר המרץ הלא־אומי של יהדות פולין.

לפני 170 שנה כמעט שווה היה שיעורה של יהדות פולין לשיעורה של יהדות העולם, אם נוציא מכלל חשבוננו את היהודים הספרדים ויהודי מדינות ערב, שאף באותם הימים זעום היה תפקידם בחיי האומה היהודית. בפולין יש בו, ערב חלוקתה הראשונה (ב־1772) כ־70 אחוזים זים מכלל יהדות העולם, או 80 אחוזים ומעלה מכלל היהדות האשכנזית — זה הנושא הראשי, ואפשר אף היחיד, של ההמשך ההיסטורי הלאומי של עם ישראל. כל הישובים שקמו במאה וחמ"ש שנים השנים האחרונות, כגדולים כקטנים, הם מן הצד הביאולוגי והתרבותי ענפים מענפי אילן־יהדות הפולנית — אילן־הגלות היחיד, ששרי שני ינקו מקרקע אחת במשך תקופה ארוכה ורצופה כל כך, כמעט עשר מאות־שנים!

המשך ושרשיות, מסרתיות עמוקה ואיברי ציה פועלת, שמרנות דתית ולאומית בריאה, אינסטינקט לאומי חיוני וגאון לאומי מובהק, כמעט מופגן, הרגשה מופלאה של אחריות ומשי מעת לאומית, להבדיל מיתר ישובי־גולה — כל קו־האופי הללו של יהדות פולין הם במידה מרובה תולדה אורגנית לאריכות־ימיה ורציפות־חייה של היהדות הפולנית על קרקע אחת, מת־תת לכיפת־שמים אחת, על נהר ויסלה האחד.

רק באורח זה יתכן להסביר, מפני מה נת־ערו יותר יהודי פולין והעמיקו שרשי־נפש בארץ פולין, בנוף הפולני, בתרבות־העם הפולנית. גור־לם, שילובו בגורל העם הפולני אינו כלכלי ומדיני בלבד. קשה למצוא ביצירותיהם של סופרים

לאחר מלחמת־העולם הראשונה רם מאוד מעמדה של יהדות פולין ביהדות העולם, יהדות רוסיה הורחקה מדרך־המלך של חיינו הלאומיים והחברתיים, ואילו יהדות אמריקה לא נתגבשה עדיין מן הצד הלאומי והתרבותי כרי כך, שתהיה ראש־המדברים, כיאה לה על פי שיעורה ועל פי התנאים המדיניים הנוחים שבהם היתה שרו־יה. מפני הסיבות האמורות היו שלושת מיליוני היהודים בפולין שקמה לתתיה הקיבוץ החשוב ביותר, הן מצד הכמות והן מצד האיכות, של עמנו המפוזר והמפורד.

אך אם נעמיק לעיין בדבר, יתברר לנו מיד, שלא רק סיבות־אקראי אלו הן שהעלו את יהדות פולין למעלת הנהגה ביהדות־העולם. היו סיבות נכבדות מהן, שהקנו ליהדות פולין את הזכות המוסרית למעמד־בכורה שלה ביהדות העולם. אוצר מרץ־היצירה הלאומי, אשר הפרה את חיי היהודים ברחבי תבל, לרבות ארץ־ישראל, אשר הרוה וימלא תוכן את כל התנועות הלאומיות־מדיניות והרוחניות־תרבותיות שלנו — הוא שבזכותו היתה יהדות־פולין למרכז רוחני ומדיני ליהדות העולם. שכן כתום תקופת ההתבוללות נמצא, שיהדות פולין היא הקיבוץ היהודי שלקה פחות משאר הקיבוצים, היא הקיבוץ היהודי הלאומי ביותר על פי הכרתו, הלוחם העז ביותר מבחינה לאומית־מדינית, הגאה ביותר מבחינה לאומית־אנושית.

מה גרם, שנוק ההתבוללות היה מועט ביותר ביהדות פולין, ואילו השפעת המורשה הלאומית רבה ביותר? מה גרם, שמורשת התרבות הלא־מית היתה עתירה ורנה יותר ביהדות פולין, שמרנית ופורה יותר?

אמרנו „היתה“, שכן יהי אשר יהי מספר היהודים ששרדו בפולין (והוא מועט מאוד), רוחה הישנה של יהדות־פולין הושמדה בלי ספק תכלית השמד. המסורת הלאומית בת מאות השנים נעקרה משורש ורישומה נמחה כדי כך, שתחית החיים הלאומיים היהודיים בפולין היא בבחינת דבר שלא יאמן, אנשים, שנתגלגלו

ריע, במרבית ערי פולין ועירויותיה, ביחד במ" חזות-ההיקף, הם המחוזות האוקראיניים הררי תיניים, שבהם היו היהודים עוד ערב המלחמה האחרונה רוב בערים ובעיירות רבות ושהם היתה הלשון היהודית לשון שלטת. רוב יהודי יחסי או מוחלט זה ביישובים העירוניים ובעיר רות של פולין נהפך, למעשה, לעמים קרובות, לחטיבה לאומית מובדלת לעצמה, שהרי ברח" כותיהם הראשיים של היישובים האלה ואף בשנקהם היה שיעור היהודים לעתים קרובות כדי מאה אחוזים ממש. האוכלוסיה שאינה יהודית ישבה רק בעיבורם של יישובים עירוניים אלה, ובתחומי-ההיקף החקלאיים של הערים וה" עיירות. לרחובות היהודים ולשוק היהודי לא היו באים אלא לשם עסק — למכור את תבואת החק" לאות ולקנות כל מיני סחורה. אשר לאורח החיים, בדלים היו בדילות מוחלטת. לא זו בלבד שעבדו את אלוהיהם לבד, אלא ששלחו גם את בניהם לבתי-ספר שונים, אם אמנם שלחום הגויים כלי-עיקר; הגגו את חגיהם המיוחדים בימים שונים; קראו בספרים שונים, אם אמנם קראו הגויים בספרים כל עיקר. אשר לקירבה ביולוגית, הרי לא היתה זו מצויה כל-עיקר.

בדילות זו של שני העולמות, טיפוסית היתה לא רק לעיירות הקטנות, אלא גם לערים הבינוניות, ואין זו תמונה מימים שאבד עליהם כלת — עד לשנת 1920 יפה היתה לכל אזורי רוסיה הצארית, שבהם לא הונהגה עדיין חובת תינוך כללית. בגאליציה מחוירה התמונה מעט, אך גם שם היתה הבדילות גדולה, לאומית של דבר, אף שבניהם של יהודים כבר למדו בבתי-ספר כל-ליים, אמנם, מצד הלשון נטמעו יהודי גאליציה יותר משנטמעו יהודי רוסיה הצארית, אך בגאליציה הקתולית היתה גם השמרנות הדתית היהודית חזקה רביתר מברוסיה.

בערים הגדולות שוב לא היתה הבדילות בעשרות השנים האחרונות גדולה ורבת-השפעה כל כך, אך גם בהן היו רבעים שלמים, שבהם היו היהודים 80 או אף 90 אחוזים מכלל התור שבים. רוב האוכלוסיה היהודית ישבה ברבעים יהודיים מובהקים. רק מיעוטה, ברגיל העשירים והמשכילים, ישבו בפוזנר בין לאי-יהודים, ודאי, בכרך הפולני נזקק היהודי גם לתיאטרון הפולני, לעתון הפולני ולתרבות הפולנית בכללה, אך צפיפות היישוב היהודי הכשירה את הקרקע לעתונים יהודיים, לתיאטראות יהודיים

יהודים בני ארצות אחרות רומנטיקה של נוף וקסם-נהרות כאשר תמצאם אצל שלום אש והר" בה משוררים יהודים פולניים אחרים. שמי פולין, היער והשדה הפולני רחב-הידיים, גלי הויסלה — כל אלה צודדו לא רק את נשמותיהם הענוגות של משוררים וסופרים, אלא גם את לבה של יהדות פולין כולה, ובכך המשיכו חוט של חן מיוחד ביהדות זו.

אולם גורם גשמי זה של ארץ וסביבה לא השפיע השפעה מטמיעה מן הצד הלאומי. הוא השפיע על האופי הלאומי של יהדות פולין והר סיף לו קיום ותוים הדומים מאוד לקוי אפיו של העם הפולני — ותו לא. כי הכרע הכריעו גורמים רבים אחרים, והם אשר העמיקו את גיבושה של יהדות פולין וליכודה כדי חטיבה לאומית מיוחדת במינה, הם אשר המריצו את פתחותה של הרגשת אחדות ואחריות לאומית בחלק זה של העם היהודי המפורד ברחבי תבל.

הצפיפות והבידול בשטח

קודם כל ויותר מכל — עצם המיספר, צפירת היישוב היהודי בפולין. בשום ארץ מארצות העולם (להוציא את היישוב הקטן והדל אשר ברוסיה הקארפאטית) לא היה שיעורם האחוזי של היהודים גדול כפולין. בשום ארץ מארצות העולם לא נתרכזו היהודים במגובש, לא נתדבקו ולא נתלכדו זה בזה, לא נתבדלו מרצונם בדיר לוח-גישו מעם הארץ, כאשר בפולין.

בחלקים גדולים של מדינת פולין היו תמיד שכניהם ובעלי-דבבם של היהודים לא בני חטיבה לאומית אחת, אלא ערב שני לאומים, ופה ושם אף שלושה לאומים: במחוזות המערביים — פולנים וגרמנים; במזרחת של גליציה — אוקראינים, פולנים וגרמנים; במחוזות המזרחיים — ליטאים, רותינים, פולנים ומקצת רוסים. מלחמת הלשונות והתרבויות של כל העמים האלה תר לישוה בהכרח את כוח-הטמעתו של כל אחד מהם לגבי האוכלוסיה היהודית. מלחמתם המתמדת והגוברת של הקיבוצים הלאומיים הנחשלים ביר תר לקיומם הלאומי, ללשונם ולתרבותם הלאומית, על כל דלותן ופרימיטיביותן, בטבע הדבר רים עוררה את ההמונים היהודים להגן אף על לשונם ותרכותם שלהם ולא להתבטל בפני התרבות העשירה והאיתנה יותר של הרוב הפולני.

ככל שהיו מיעוט בארץ כולה, היו היהודים זמן רב מאוד רוב, ולעתים קרובות אף רוב מכ-

בהן, כלומר 48.6% מכלל הערים, ערים ששייך עור יהודיהן למעלה מ־40 אחוזים היו 120, שהם 66.2%, כלומר שני שלישים*. וכיון ששיעור החנונים היהודים או בעלי־המלאכה היה יהודים היה מאה או תשעים אחוזים מכלל האוכי־לוסיה העירונית, היתה למעשה כל האוכלוסיה העירונית ביישובים העירוניים הבינוניים והקטנים גם יהודית, שכן הנוצרים עדיין היו עוסקים בחקלאות, או במלאכות שהיהודים היו רחוקים מהן, כגון מלאכות־בניה קשות, עבודה שחורה וכדומה.

מ־110 ישובים עירוניים בפולין הקונגרסית בשנת 1897, היו 57 ערים ששיעור יהודיהן למעלה מ־50 אחוזים, כלומר 51.8%, ערים ששייך עור יהודיהן למעלה מ־40 אחוזים — 81, כלומר 73.6%, ערים שאחוזי יהודיהן גבוה מועטות היו במאה העשרים, ואף על פי כן עוד היו בשנת 1921 בפולין הקונגרסית 99 ערים מ־196 — או למעלה מן המחצית — ששיעור יהודיהן 40%*.

מ־125 ישובים עירוניים בגאליציה בשנת 1880, היו 55 ערים ששיעור יהודיהן למעלה מ־50 אחוזים (44%), ו־82 ערים ששיעור יהודיהן למעלה מ־40 אחוזים (65.6%), בגאליציה, שבעריה יושבת גם אוכלוסיה אוקראינית, היו 40 אחוזי היהודים בלי ספק רוב לאומי. מאותם 125 הישובים העירוניים היו בשנת 1921 57 ערים ששיעור יהודיהן למעלה מ־40 אחוזים — כלומר רק 45.6%**.

בשטח רוסיה הלבנה היה אחוז היהודים גבוה הרבה יותר — לפי ספירת שנת 1897 ברוסיה היה אחוז היהודים בערי מחוז גרודנה 57.7, ובמחוז וילנה — 43, במחוז מינסק, שכמעט כולו סופח לפולין לאחר מלחמת־העולם הראשונה, היה אחוז היהודים בערים 58.8***.

מעניינים הנתונים לערי המחוז השונות, אחוז היהודים היה****:

* *Bohdan Wasiutyński: Ludność żydowska w Polsce w wieku XIX i XX. Warszawa 1930.*

** כנ"ל.

*** יעקב לעשצינסקי, דאס יידישע פאלק אין ציפערן, בערלין 1922.

**** יעקב לעשצינסקי, יידן אין דער שטאטישער באפעלקערונג פון אומאָהענגיקן פוילן.

ולמוסדות־תרבות יהודיים. לחלק־הארי של הישוב העירוני היהודי היתה התרבות הפולנית בבחינת מותרות; התרבות היהודית המודרנית היתה או נעשתה קימעה קימעה לחס־חוקם, ריכוז וכידוד — מרובי־פנים אלו, בשטח ובמיספר, בטיפוסי־יישובים עירוניים, ברבעי־ערים שונים, במיספר מצומצם של רחובות ראשיים בערים הבינוניות והקטנות ובאזורי־גיסו מיוחדים בערים הגדולות — בידול פיסיו זה אינו תופעה מיוחדת ליהודי פולין לבדם. שכיה הוא בקרב יהודי כל העולם. והיהו מצוי גם בעמים אחרים. אך בשום אומה לא לבש ממדים כאלה ובשום ארץ לא היו קורותיו ארוכות כל כך. כן לא היה לו בשום מקום בסיס כלכלי רחב ובקל כל כך, שלא זו בלבד שהגביר את הבידול הפיסיו, אלא גם הפרה והרזה אותו. כל הגורמים האלה: שיעור הריכוז, משך־תקופותיו הארוך ולבסוף — היותו כרוך בבדידות חברתית־כלכלית, רב מאוד חלקם בגיבוש המיעוט היהודי כדי חטיבה לאומית, בהכשרת קרקע פורה לצורות־חיים לא רק דתיות אלא גם לאומיות; ובפתיחת מקור לשינוי אורגני של ערכי־תרבות דתיים נושנים ליצירות־תרבות לאומיות מודרניות. לשון אידיש לא זו בלבד שהאריכה ימים בפולין ההיסטורית ביתר עקשנות כלשונו של רוב מנין האוכלוסיה היהודית, אלא שם גילחה גם יתר לשד־יצירה וכח־עמידה בפני גלי ההטמעה של הסביבה; וכן גילחה יתר כשרון להתפתח התפתחות אורגנית אף בתנאי־חיים מודרניים ולהתחרות בלשון הרוב השולטת שליטה מדינית ותרבותית. בשום מדינה ממדינות מזרח אירופה, כגון הונגריה, רומניה, סלובקיה, רוסיה הקארפאטית, שגם בהן היתה אידיש מושלת בכיפה לפני שנים לא רבות, לא נלחמה מלחמה עקשנית כל כך לקיומה ולא נתגלתה כבעלת יכולת מובהקת להעשות באורח אורגני כלי־התרבות המודרני של המוני העם היהודי.

הוא הרין בלשון העברית ובתרבות העברית. רית. — בכל הארצות האמורות היו גם הרבה חדרים וישיבות, שלמדו בהן תנ"ך וגמרא, אך רק בפולין נתגלגלה התרבות העברית הישנה לגלגל אורגני בתרבות העברית המודרנית. גביא בזה מקצת נתונים להדגמת בדילוחם של יהודי פולין בשטח מהרוב הפולני הסובב. בשנת 1857 היו בין 181 ישובים עירוניים בפולין הקונגרסית 88 ערים שרוב יהודי מוחלט

לפני 20—30 שנה היו באזורים גדולים של פולין תשעים אחוזים ומעלה מכלל הסוחרים יהודים. ואפילו במקום שכבר קם מעמד־סוחרים שאינו יהודי, לא נצטמצם בשנים הראשונות אלא לענף אחד — לחנויות־המכולת, והגיע זמן רב, עד לאחר מלחמת־העולם הראשונה, את ענף פיר־המסחר העיקריים, כגון מסחר הטפסטיל, הגלנטריה, העורות והברזל בידי יהודים. סחר־החוץ היה כל הזמן כמעט בידי יהודים בלבד; ורק בזמן האחרון, משהחלה הממשלה הפולנית להסדיר דרך תכנית את החיים הכלכליים בכלל ואת סחר היבוא והיצוא בפרט, ואת זה האחרון במידה מרובה עוד יותר מאשר את סחר־הפנים. קמו יבוארים ויצוארים שאינם־יהודים, בעיקר פולנים.

הבה ונדגים גם תופעה זו במקצת נתונים. לא בפרטיות יתרה, לפי שאין ברצוננו למלא עיין סוציולוגי שפע מספרים, לא נביא אלא דוגמאות מובהקות.

ואלה סוחרי פולין שביקרו ביריד של ליפ־

סיה למיניהם: *			
השנה	המספר הכולל	יהודים	%
1775	481	413	86.0
1790	678	611	90.0
1796	851	791	93.1

כיון שבירידי ליפסיה היו קונים תוצרים עיקריים של טכסטיל־גלנטריה וסחורות־מתכת, ברי שאחוז המבקרים בירידיים אלה היה בלי ספק באחוז הסיטונאים בענפים אלה בפולין. מבין 1441 סיטונאים בגאליציה בשנות 1820—1827 היו 1,172 יהודים, כלומר 81.3%. כך בכל גאליציה כולה. ואילו בגאליציה בלבד היו היהודים 86.3% מכלל הסיטונאים. חנונים ובעלי־דוכנים היו בסך הכל בגאליציה 2,015 ומהם יהודים — 1,824, שהם 90.5%. והרי כמה נתונים על בעלי־המלאכה: מכלל 153 זגנים בגאליציה היו 151 יהודים, שהם 98.5%. בין 1,441 חייטים היו 1,318 יהודים, שהם 94.3%. מ־127 חרשי־נחושת היו 103 יהודים, שהם 81.1%. בין 57 צבעים היו 42 יהודים, שהם 73.7%. מ־733 כובענים היו 511 יהודים, שהם 70%.

* *R. Markgraf: Zur Gesch. d. Juden auf den Messen in Leipzig von 1664—1839, Bischofswerda, 1894.*

** *Michael Stoecker: Darstellung d. gesetzlichen Verfassung d. Galizischen Judenschaft, Lwow, 1833.*

בערים	בשנת 1897	בשנת 1921
(1) בריסק	75.4	53.1
(2) פינסק	74.2	74.7
(3) ביאליסטוק	63.5	51.6
(4) גרודנה	59.5	53.9
(5) וילנה	45.4	36.1

חוץ מבויילנה, הרי בשאר ארבע הערים הגדולות של רוסיה הלבנה היה שיעור היהודים בסוף המאה הי"ט גבוה מאוד. בשתי ערים הגיע אפילו לשני שלישים. בערים הקטנות שבאזור היה אחוז היהודים גבוה הרבה יותר, משום שהתעשייה היתה מועטת בהן, וזו הרי קולטת בערים הגדולות המונים של לא־יהודים. וכן יש לזכור, שהאחוזים מורכבים היו בכל הערים הללו משלושה עמים, ובויילנה אפילו מארבעה עמים: פולנים, רוסים, ליטאים ורוטינים.

ואפילו בשנת 1931, לאחר שהוצפו הערים באורח טבעי או מלאכותי, המונים גדולים של לא־יהודים, עוד היו הרבה ישובים עירוניים, שבהם היו היהודים רוב מוחלט או יחסי. מ־1922 הנפות של 13 הגלילות, שהיה בהם ישוב יהודי צפוף (גליל וארשה, לודז, קלץ, לובלין, קרקא, ביאליסטוק, וילנה, גובוהרודק, פוליסיה, לבוב, סטאניסלאב, טארנופול, ווהלין) היה רוב יהודי מוחלט ב־28 ורוב יחסי ב־25, כלומר ב־53 נפות או ב־37.6% מכלל הנפות היה ליהודים רוב בישוב העירוני. בגלילות מסוימים היה אחוז יהודים גבוה אפילו בשנת 1931. בגליל ווהלין היה שיעור היהודים בשנת 1931 — 55.6% מכלל האוכלוסייה העירונית. ב־9 מתוך 11 הנפות של גליל זה היה רוב יהודי בערים.

הבדילות בשטח מרוב עם הארץ הושלמה ונעשתה מקשה אחת, משנצטרפה לה הבדילות החברתית־כלכלית.

הבדילות החברתית־הכלכלית

מן הצד החברתי־הכלכלי היו היהודים מדור־רידורות ציבור שונה כל כך מסביבתם, חטיבה נפרדת ומיוחדת כדי כך, שעד המחצית השניה של המאה הי"ט, עד לתקומת מעמד־הביניים הפולני, היו בבחינת גוף חברתי־כלכלי מיוחד. תקופות ארוכות, מאות בשנים, היו יהודי פולין רוב מניינו של מעמד־הסוחרים, ובצדק ניתנו כל הסוחרים להיחשב ליהודים, מכאן הגיעו לכלל טעות, שכל היהודים סוחרים הם. מעולם לא היתה זו אמת לאמיתתה, ולא כל שכן במאה הי"ט. אך ערבוב־פרשיות זה טבעי היה, לפי שעוד

דים אף בפולין כולה הגיע כדי 76.5 אחוזים. המשרת הנוצרי. שעבד בחנות יהודית, השפעתו על אופי העסק היתה מעטה, ואם בערים היו סוחרים יהודים למעלה מ־90 אחוזים, הרי יכלו על נקלה לסגור את חנויותיהם בשבתות, בלא חשש התחרות.

מהיותם כמעט מעמד לעצמם, כמעט כלל מעמד־המסחר במדינה, נאלצו היהודים לקשור קשרים הדוקים עם סביבתם, אך קשרים אלו היו רק היצוניים ועסקיים עפ"י טבעם; הם לא גררו אחריהם בהכרח קשר קרוב ללשון הסניבה, שהיהודי חייב היה להינקק לה גם נזקק לה. המיקח והממכר היו בין שתי קבוצות־אוכלוסים שונות לחלוטין, שהיו שרויות בספירות־תרבות נבדלות בתכלית, ככל שסמוכות היו זו לזו וככל שהיו עצם מעצמו של גוף כלכלי ומדיני אחד. שורש הדבר לא רק במחיצה הדתית שהיתה גבר־הה ויציבה מאות בשנים, אלא גם בעובדה שבקשרי המיקח והממכר נקשרו כמעט רק עם אוכלוסיה כפרית, פרימיטיבית ונחשלת, שלא היה כל צורך להתרגל אליה מבחינה תרבותית ואפילו לא מבחינה לשונית־טכנית. ואחת היא באיזו לשון דיברו — פולנית, אוקראינית או לית־טאית — הבן הבינו איש לדעתו הן במיקחם והן בממכרם. אמנם, היו ליהודי קשרי עסקים, ואף עסקים גדולים, גם עם הפריץ העשיר, אך בעל־אחזה אציל זה השקיף על הסוחר היהודי מגובה כזה, שלא עלה כלל בדעתו לתבוע ממנו לשון משופרת או קירבה של תרבות. ה"יהודי פטור היה, איפוא, לחלוטין, וכמעט עד לסוף המאה הי"ט, מלהסתגל מבחינת הלשון והתרבות לשני המעמדות האלו, האיכרים והפריצים, הם הקונים והמוכרים העיקריים.

אשר למלאכה, זה ענף־הכלכלה השני שמקורו מן נכבד מאוד בחיי הישוב היהודי ולא פסק מלהתפשט במשך חמשים השנים האחרונות. לא היה הריכוז היהודי צפוף ומכובד כל כך, אך בענפי־מלאכה מסוימים, כגון החייטות, הסנדל־רות, הנגרות והכובענות, היו היהודים רוב מנין בישובים העירוניים, והרי ענפי־המלאכה האמור־רים היו 80—90 אחוזים מכלל המלאכות היהודיות, וממילא נוצר שוב מצב חברותי מבודד. אולם בחמשים השנים האחרונות, ובפרט בעשרים השנים האחרונות של פולין העצמאית, הוחש מאוד ריבוי הסוחרים הפולנים ובעלי־המלאכה הפולנים, ביתוד בערים הגדולות ובאזור־רים הפולניים מבחינה אֶתנית. שליטת היהודים

נביא מיד אילו נתונים על היהודים בגאליציא כעבור מאה שנה לערך. אחוז היהודים בין הסוחרים העומדים ברשות עצמם היה ב־1921 כדלהלן: בגאליציא המזרחית — 90.8 ובגאליציא המערבית 76.5. באשראי וביטוח: בגאליציא המזרחית — 90.1 ובגאליציא המערבית 78.8*.

ב־1852 היה אחוז הסוחרים היהודים: במחוז גרודנה — 96.1 ובמחוז מינסק — 88.2** וכשי־עור זה היה אחוז היהודים בכלל סוחרי המחוזות הללו גם ב־1921.

אפילו ב־1938, לאחר שצמח בפולין מעמד־סוחרים באורח אורגני והממשלה נטעה באורח מלאכותי, במשך עשר שנים, סוחרים פולנים במחוזות שונים, עוד היו ענפי־מסחר שלמים, שעיקרם בידי יהודים. בתוך 75,551 סוחרים־בגדים היו 66,024 יהודים, שהם 87.4%***. אולם הדבר רים אמורים בפולין כולה. אשר לאזוריה בפרטם, מסתבר שבגלילות־המערב (פוזנא, פומרניה, של־זיה) היה אחוז היהודים בטל ומבוטל, אך בגאליציא המזרחית וברוסיה הלבנה העמידו היהודים מאה אחוז בענפים רבים. אולם גם בפר־לין הקונגרסית היו עד הזמן האחרון עשרות, ואם לא מאות ישובים, שבהם היה שיעור הסוחר־רים היהודים למעלה מ־90 אחוזים מכלל הסוחר־רים, ביחוד בענפים מסוימים, כגון ממפר סחר־רות־טפסטיל, גלנטריה ותוצרים אחרים.

נתוני ספירות־האוכלוסים, ביחוד לגבי הארץ כולה, מטשטשים את תמונת המצב לאמיתה. יש לנקוט נתוניהם של גלילות שונים וקבוצות סוצי־אליות שונות. לפי ספירת 1921 הגיע חלקם של היהודים בסחר כל פולין כולה ל־63.5%. אך בגליל ביאליסטוק היה חלקם 80% ובגליל פומר־ניה 5%. בגליל וזהלין העמידו הסוחרים היהודים 88.1% ובגליל פוזן רק 6 אחוזים מהמסחר הכללי. כן יש לנקוט את נתוני הקבוצות הסו־ציאליות כשלעצמן. כאמור למעלה, היה שיעור הסוחרים היהודים בפולין בשנת 1921 למעלה מ־63 אחוזים מכלל הסוחרים, ואשר לסוחרים העומדים ברשות עצמם הרי שיעורם של היהודים

* יעקב לשצניסקי, במאמר על ההרכב המקצועי של יהודי אירופה, ב"שריפטן פאר עקאנאמיק און סטאטיסטיק", ברלין 1928.

** Dr. Ignacy Szyper: Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach Polskich, Warszawa, 1937.

* Wiadomości Statystyczne, 1939, 5/VI.

האומגויות, כגון בתי־מרקחת, מסעדות וכדומה, משמשים בערבוב, כאן היתה התחרות נגלית ושווה פחות או יותר, אם נתעלם מזכויות־היתר שהקנתה הממשלה לצד הפולני ומן המשמרות שליד הנויות היהודים, שקראו בהיתר ובפרהסייה להחרמת בתי־העסק היהודיים. כן צמח בעשרות השנים האחרונות בערים הגדולות חלק־עיר, שבו ניסה היהודי המתבולל להסוות את בית־עסקו. מקום שלא נברל היהודי בלבשו ובלשונו מן הנכרי, ומקום שהשתדל להעסיק בבית־עסקו הרבה פולנים, היה מקום לאשליה שיעלה בידו להתערות בסביבה הפולנית השלטת והתוחכת את עתיד המדינה.

בתחום התעשייה היה מעמד־הדברים שונה במקצת, אך לא שונה מעיקרו. בתעשייה היו היהודים מיעוט קטן — הדברים אמורים בכל המועסקים בתעשייה, לרבות הפועלים, בין הבע"לים היה חלק היהודים גדול מאוד — בתעשיית־הטכסטיל של ביאליסטוק, דרך משל, היו בעשר־ריים השנים האחרונות כל הבעלים יהודים, אך הן לא הצד הכלכלי, אלא הסביבה החברתית היא כאן מעניינת, ובפרט זה היה חלק היהודים בתעשייה קטן מאוד, וכמעט בטלים היו בששים. אם נתבונן בדברים כהויתם, ומקורם, נראה, שגם בענף־כלכלה זה לא נתערו היהודים בסביבה הפולנית, אלא יצרו, או ליתר דיוק — נוצר גיטו־תעשייה יהודי.

וזו היתה חלוקת הפועלים היהודים לפי ספירת 1931: 82 אחוזים מן הפועלים היהודים הועסקו במלאכה ובתעשייה הזעירה; למעלה מ־15 אחוזים הועסקו בתעשיית־הביניים, ורק כ־3 אחוזים עבדו בתעשייה הגדולה. לעומת זאת למעלה מ־37 אחוזים מן הפועלים הפולנים הועסקו בתעשייה הגדולה; למעלה מ־20 אחוזים — בתעשיית־הביניים ו־42 אחוזים בתעשייה הזעירה ובמלאכה.

מן המלאכה היהודית והתעשייה הזעירה היי־חדיית, שהעסיקו 82 אחוזים מן הפועלים היהודים, לפי שבעלי־מלאכה־ותעשייה פולנים לא הע־סיקו פועלים יהודים כל־עיקר, נתרכזו לפחות תשעים אחוזים, אם לא מלוא המאָה, ברוב־עיר־העיר היהודי, בגיטו היהודי. בוארשה, למשל, היו חיי־טים רבים, יהודים ולא יהודים, גם נגרים רבים, יהודים ולא־יהודים, אך החייטים והנגרים היהודים מרוכזים היו בחלק־העיר היהודי, והפולנים — בחלק־העיר הפולני. אמנם פועלים נוצרים עבדו אצל בעלים יהודים בגיטו היהודי, אך

בענפים שלמים מענפי־הכלכלה החלה נעלמת. הדברים אמורים בהתרבות החנונים ובעלי־המלאכה־כות בקרב הפולנים דוקא, לפי שבקרב האוקראי־נים, וביחוד בקרב הרוסים־הלבנים, עוד היה תהליך זה של יצירת מעמדות־ביניים עירוניים משלהם באבו.

בערים הבינוניות, וזתר מכן בערים הגדולות, שנהן קמה אינטליגנציה פולנית לאומית שוביניסטית, ופקידות שוביניסטית עוד יותר, גפתחו נשנים האחרונות הנויות פולניות רבות ונתרבו בעלי־מלאכה פולניים באותם ענפים שעסקו בהם יהודים. שכונות־הפועלים הפולניות בערים הגדולות היו לקנים של חנונים ובעלי־מלאכה פולניים, אולם על הרוב נתישבו יסודות חדשים אלה בחלק־עיר חדשים, אך לעתים רחוקות פתח נוצרי חנות בסביבת־עיר יהודית. ויהודי פתח אך לעתים רחוקות חנות בסביבה פולנית מובהקת, ולא משום שלא הגיעה ידו של היהודי להתחרות בפולני, אלא משום שלא ניתן לו להתחרות — לא מצד החוק, אלא מן הצד הפיסי. החרם היה הרפה שבאמצעי־המלחמה. החנוני הפולני הטירון התגונן מפני היהודי באמצעים פיסיים, אך לא באלה בלבד: הממשלה תמכה בו באשראי זול, במיעוט המסים ובמתן הנחות וזכויות רבות אחרות.

אך לא מלחמת החנוני הפולני בבן־מעמדו היהודי המנוסת הממולח ממנו היא כאן מעניינת, אלא העובדה, שבערים הגדולות וברוב הערים הבינוניות נוצר שוב גיטו יהודי, חלק־עיר שבו היו העסקים היהודיים מבודדים. כך היה מעמדו של הגיטו באזור גאלבקי שבוארשה, וכן בלדז, ביאליסטוק, וילנה וערים רבות אחרות.

בעיר הגדולה הוסיף איפוא עיקר האוכי־לוסיה היהודית להיות מופרש מן הסביבה הנכ־רית. אוכלוסית־העיר היהודית התפרנסה בעיקר לא מאוכלוסית־המקום העירונית, אלא מן המ־דינה, מייצור סחורות וחלוקתן בכל הארץ כולה, או מיצוא סחורות ויבואן שלא לפי צרכי העיר המסוימת, אלא לפי צרכי המדינה, ואילו השכר־נות הפולניות שצמחו מקרוב, התפרנסו כמעט מן הקונה השכן לבדו.

ברוב הערים הגדולות היה „גשר” בין שני ה„גיטאות” הלאומיים — הרחובות הראשיים שבין שני האזורים הלאומיים. בדרך הטבע קנו דריסת־רגל יהודים מזה ופולנים מזה ברחובות הראשיים שבין ה„גיטאות”. ברחובות „גשר” אלה היו החנונים ובעלי־המלאכה, וכן שאר

ברשות עצמם — למעלה מ-200 אלף אנשי עבודה, חוץ מן הפועלים. בעלי התייהמלאכה מופרדים היו מבני-אומנותם הנוצרים תכלית הפרד: הפרד מקצועי, חברתי, פוליטי, דתי, לשוני, והפרד שבשטח, כלומר הפרד פיסני. מעד מדעובדים זה נחרז במידה יתרה בגיטו ומגער ומשא לא היה אל א עם יהודים. בעירות הקטנות עבדו עדיין בעלי-המלאכה למען המזמין, אולם בערים הגדולות לא עבדו אלא למען בית-המסחר — כלומר, למען היהודי. קנו חמרי-גלם מאת יהודי; לזו כסף בבנק יהודי; נתפאו אצל רופא יהודי; קראו עתון יהודי וביקרו בתיאטרון יהודי, ואין צורך לומר שקיימו את מצוות הדת, אשר הוסיפה להיות המחיצה הרמה ביותר שבין יתר דים לשאינם-יהודים, ביחוד בשכבות היהודיות הזעיר-בורגניות, כגון בעלי-המלאכה והחנונים הזעירים. שכבה זו היתה השמרנית ביותר לא רק מצד הדת, אלא גם מצד הלשון והתרבות, שכן הדברים תלויים זה בזה: ככל שהיו דתיים יותר, כן היו לאומיים יותר, ודברים יותר לא רק במנהגי הדת ובחגים ובמועדים, אלא גם בצורות-חיים ובערכים יהודיים לאומיים.

תמונה זו של בדילות יהודית חברתית וכל-כלית, כאשר תוארה עד כאן, עוד אפשר היה לחזות בה בערי פולין אף בערב המלחמה האחרונה ממש, לפי שחדירת הפועל היהודי לתוך התעשייה הגדולה אטית היתה להחריד ולא שינתה אלא שינוי מועט את פרצופה הכולל של הסביבה הכלכלית היהודית שצמח ונתרקם באורח היסטורי. המון הזעיר-בורגני הרב של החנונים ובעלי-המלאכה, על משרתייהם ושוליותיהם, שמנין כולם היה לא פחות מ-80 אחוזים מכלל היהדות הפולנית, שחיו במגובב, כאורח הגיטה, בדלים בבחינה פיסית, בשטח, וכן בבחינה חברתית-כלכלית מן הסביבה שאינה-יהודית — המון העם הזה הוא אשר יצר את הנוסח הלאומי של חיים יהודים בפולין.

כבמסחר, כן גם במלאכה וביחוד בתעשייה, נוצרו בשנים האחרונות כמה בתרים מבחינה חברתית ומבחינה השטה, שבהם נועדו ובאו במגע קרוב פועלים יהודים של התעשייה הביגורנית והתעשייה הגדולה עם הפועלים הנוצרים אשר בענפים אלה, וכן בעלי-תעשייה יהודים עם עמיתיהם בקונצרנים ובטרסטים, בבתיעסק משור תפים ובלשכות המסחר והתעשייה, מדיניות-ההפזיה של הממשלה הולידה בקרב הבורגנות היהודית הגדולה את הנטייה לבור להם שותפים פול-

לא היו כל פועלים יהודים בחלק-העיר הנוצרי, והרי שוב לפנינו מצב של בידוד. הפועלים הנוצרים בגיטו היו מיעוט דל ונסתגלו לתנאי החיים היהודיים — נכנסו כחברים לאגודות המקצועיות היהודיות והשתתפו באסיפותיהן. הפועל היהודי נשאר, איפוא, ברובו בסביבתו היהודית הנבדלת. בוארשה, שהיתה בה תעשיית מתכת גדולה, היו אלפי פועלי-מתכת יהודים, אך רובם לא הועסקו בבתיה-החרושת הגדולים בכפייה פה אחת עם הפועלים הנוצרים, מקום שהיו בטלים בששים ואנוסים להסתגל בלשונם ובאר-רחהייהם לסביבה הפולנית, אלא בבתיה-המלאכה היהודיים הקטנים, מקום היו רוב מכריע ופטור-רים היו מלהסתגל לסביבה הזרה. אמנם, היו בתיה-חרושת בינוניים וגדולים, שבעליהם יהודים, ובהם עבדו יחד מיעוט פועלים יהודים ורוב לא-יהודים — והפועלים היהודים הללו היו משתתפים באסיפותיהם של הפועלים הפולנים ורבים מהם היו חברים לאגודות המקצועיות הפולניות, אך לעומת כלל-הפועלים היהודי היוו אחוז קטן מאוד ולא היה בהם כדי לטשטש את הבדילות הלאומית ואת תוי הפרצוף הלאומי המובהק של כלל מעמדה-הפועלים היהודי. רוב הפועלים היהודים בפולין מובדלים היו בבחינה מקצועית מבני-מעמדם הפולנים, ומכאן יסתבר מפני מה — מעמדה-הפועלים היהודי, הראדיקאלי בהשקפותיו המדיניות, בעל ההכרה הבין-לאומית בהשקפותיו הסוציאליסטיות, והלוהם הקיצוני במסורת היהודית ובמורשה הלאומית, — מפני מה מעמד-פועלים זה היה, בעצם הדבר, לאומי מאוד וקשור מאוד לא רק בצורות-החיים היהודיות הלאומיות, אלא גם במסורת היהודית הדתית. משאל שנערך בקרב הסתדרות הנוער של מפלגת ה"בונד", מתנגדת מובהקת לדת, העלה שלמעלה ממחצית בני-הנוער הסוציאליסטי המאורגנים בזו היו מתפללים בכל יום. הסביבה האדוקה במסרתה כוחה היה עדיף מכוח הפרוגרמה והתעמולה של המפלגה. המון הפועלים היהודי הבלתי מאורגן היה לאומי ושומר-מסורת עוד יותר, על אף הראדיקאליזם שבא לידי ביטוי בהצבעות פוליטיות או במלחמות והכיעות סוציאליות. על פי הפרוגרמה ודאי גדולה היתה הסתירה בין הצבעה לטובת סוציאליסט שמאלי לבין הישיבה בתענית ביום-כיפורים ובתשעה באב, אך בחיי מעמד-הפועלים היהודי בפולין היה זה דבר יום ביומו. מופרשת עוד יותר מן הסביבה הנכרית היתה שכבת בעלי-המלאכה היהודים העומדים

האביזרים מיהודים בלבד, וגם מוכרים את תוצרי ריהם כמעט רק לחנונים יהודים, בני עירם או בני ערי-השדה, ולזוים כסף רק מיהודים או מקור פות שיתופיות יהודיות. הפועל בתורת צרכן לא בא במגע-ומשא אלא עם חנונים יהודים ובעלי-מלאכה יהודים, וכל זה — באזור המכודל על עתוניו ותיאטרוניו, בתי-מדרשותיו ושטיבלין של חסידים, בתי-ספר ומורים, ישיבות וחדרים, ועשי-רות הסתדרויות כלכליות, פוליטיות ותרבותיות משלו — רקע זה, גדוש תוכן דתי ולאומי, השפעתו על נפשו ומוחו של הפועל היהודי גדולה היתה מהשפעת הקונטרס הסוציאליסטי הבין-לאומי. גדולה מזו היתה השפעתו השמרנית על ההמון הזעיר-בורגני הגדול, אשר אותו גם לא השתדל איש לעקור עקירה אידיאולוגית משרשי הגיטו, ככל שהחיים המודרניים חיבו צורות-חיים חדשות, אידיאולוגיות חדשות, אמונות חדשות ונטיות-תרבות חדשות, הרי צמחו הללו, ביטודו של דבר, מתוך צורות-החיים הישנות והיו בבחינת המשך טבעי להן. על כן לא היתה כאן קפיצה בבת-ראש מן הגיטו לתוך עולם נכרי וזר, ולא הטלת כל המורשה ההיסטורית לבורי-האשפה, ולא פשיטת צורה ולבישת צורה בכהרף-עין היסטורי, מלבר ומלגו, ולבלי הכיר, ולא עקירה גמורה מן השורש ומקרקע-הגידול, כאשר אירע בארצות אחרות.

נימ, כדי לפטור את עסקיהם ממסים גבוהים מדי, או כדי לקבל רשיונות יבוא ויצוא. אך לא קוי-מגע צרים אלה הם שצרו את פרצופו של הרוב היהודי, לא הם שפילסו את דרך-המלך של החיים היהודיים, מחיצות-הבדילות, שהיו חולדת התפתחות אורגנית בת מאות שנים — הן אשר צרו את דמות חייה של יהדות פולין.

הבדילות החברתית-הכלכלית העמיקה והגרי-בירה את הריכוז בשטח, הריכוז הפיסי, הריכוז והציפוף החברתי-הכלכלי הכשירו את הקרקע לדיפרנציאציה חברתית יהודית, לאזור כלכלי יהודי בן גון לאומי, וכמעט לאחדות כלכלית יהודית. אזוריים חברתיים-כלכליים יהודיים אלו בערים הגדולות היו כמעט גופים עצמאיים, שבכל התפקידים, מן הנכבדים והמורכבים ועד הקשים והפחותים, נשאו בהם יהודים. אם בגיטאות היהודים היו שומרי-הלילה נוצרים, הרי סיבת הדבר היתה לא בהסרון מועמדים יהודים לעבודה קשה זו ששכרה זעום ביותר, אלא בעובדה שהממ-שלה ביקשה לקבוע את אנשי-שלומה בכל חצר וחצר, וכל שומר-בית היה גם סוכן-חרש של המשטרה. בבתי-העסק של היהודים היו לעתים קרובות גם שומרי-הלילה יהודים.

50 אלף הפועלים היהודים בבתי-המלאכה ובתעשייה הזעירה בוארשה, או 30 אלף הפועלים היהודים בלודז, עבדו אצל מעבידים יהודים בלבד, שהיו קונים את חמרי-הגלם שלהם ואת